

USMENOKNJIŽEVNA I CRKVENOPUČKA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU U CETINSKOM KRAJU

Poljak, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:244397>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**USMENOKNJIŽEVNA I CRKVENOPUČKA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM
KONTEKSTU U CETINSKOM KRAJU**

MARTA POLJAK

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**USMENOKNJIŽEVNA I CRKVENOPUČKA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM
KONTEKSTU U CETINSKOM KRAJU**

**Studentica:
Marta Poljak**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić
Komentor:
dr. sc. Nikola Sunara**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Crkveno-pučka baština.....	5
2.1. Advent.....	5
2.1.1. Sveta Barbara	6
2.1.2. Sveti Nikola, biskup.....	7
2.1.3. Mladinci	7
2.1.4. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije.....	8
2.1.5. Materice	8
2.1.6. Sveta Lucija	9
2.1.7. Očići.....	10
2.1.8. Badnjak	10
2.2. Božić	11
2.3. Silvestrovo	12
2.4. Nova godina	12
2.5. Korizma i Uskrs	13
2.6. Sveti Ivan Krstitelj	13
2.7. Velika Gospa.....	14
3. Molitve.....	16
4. Predaje.....	19
4.1. Mitske predaje.....	19
4.1.1. Vile.....	19
5. Demonološke predaje.....	20
5.1. Vještice	21
5.2. Mora.....	22
5.3. Ovan u grmlju	23
5.4. Priče o duhovima	24
6. Nekadašnji život.....	25
6.1. Grotulje	25
6.2. Vjenčanja	25
6.3. Pranje robe na Cetini.....	29
6.4. Kako se išlo u drva.....	29
6.5. Biciklom na posao.....	30
6.6. Pogreb	30
Rječnik	32
7. Zaključak.....	35
Izvori:.....	36

Vlastiti terenski zapisi.....	36
Popis kazivača:.....	36
Literatura.....	36
Sažetak	39
ORAL-LITERARY AND RELIGIOUS-FOLK HERITAGE OF CETINA REGION IN ETHNOLOGICAL CONTEXT.....	40
Abstract.....	40

1. Uvod

Usmena književnost predstavlja najstariji oblik književnoumjetničkog rada. Brojni su narodi na različitim prostorima razvijali svoje karakteristične priče, pjesme, legende, bajke, mitove, pošalice, uspavanke, poslovice i ostalo što je kroz povijest postalo važno obilježje i baština svakog od tih naroda. Kao što i samo ime kaže usmena književnost je nastala, prenosi se i izvodi zaslugom kazivača i primatelja usmenim putem. Najveći poticaj za održavanje usmene književnosti je ljubav ljudi prema svemu što je narodno, a posebno prema takozvanim „narodnim umotvorinama“. Pitamo se što je čovjek bez svog identiteta i svojih korijena? Očuvanjem usmene književnosti očuvati ćemo i svoj identitet jer kao što jedna hrvatska poslovice kaže: *Običaji od davnine štite su jaki domovine!* Imamo sreću da je baš ovaj naš hrvatski narod pun priča, legendi i tradicije koju treba očuvati. To je pravo bogatstvo naše zemlje kojim se trebamo ponositi.

Nažalost, u današnje vrijeme mladi su većinu svog vremena zaokupljeni raznim sadržajima koje nudi razvoj tehnologije, a s tim pada interes za slušanje priča baka i djedova. Na taj način polako nestaje usmena književnost. Ovim istraživačkim radom želim bar malo doprinijeti očuvanju usmene književnosti svog kraja. Moja obitelj i moji korijeni potječu iz Cetinske krajine. Život stanovništva Cetinskog kraja od davnina je usmjeren na obradu zemlje, poljoprivredu i uzgoj stoke. Usmena se književnost na ovom prostoru stvarala i prenosila svakodnevno i bila je prisutna u svim elementima života. Od jutarnje molitve, preko pjesme i priča za vrijeme ispaše stoke na livadama i pašnjacima, kupanja i pranja odjeće u Cetini, do toplih večeri uz ognjište gdje su djeca slušala priče od svojih starijih ukućana. Pričama se djecu učilo našim običajima, a ujedno ih se na taj način odgajalo. Tako da je usmena književnost imala i didaktičku i edukativnu ulogu. Cetinski kraj najviše je poznat po viteškoj igri Alki i običajima vezanim za to posebno slavlje i sjećanje na pobjedu nad Turcima. Kao stanovnik ovog kraja svjedok sam kako je i mladima i starijima jednako stalo do naših običaja i ponosni smo na njih. Vrijednost Alke je prepoznata ne samo od strane Sinjana, nego i u svijetu jer je stavljena pod zaštitu UNESCO-a kao nematerijalna kulturna baština.

Metodologija ovog rada podrazumijeva rad na terenu. Razgovarala sam s dvije osobe starije životne dobi, ali različitog spola tako da prikazem i žensku i mušku verziju priče. U radu sam prikazala njihovu izvornu riječ da što bolje prenesem taj doživljaj njihova pripovijedanja, ikavski govor i neke zastarjele riječi koje više i ne možemo čuti.

Prvi ispitanik je moja baka koja je podijelila zanimljive događaje iz svog života i života svojih predaka. Upravo je ona dokaz da se usmena književnost očuvala u mom kraju jer mi je odmalena pričala svoje priče. Pera Poljak rođena je 3. lipnja 1946. godine. Djetinjstvo je provela u Gali, malom selu u blizini Sinja. Odrasla je u obitelji s tri brata. Sama kaže da se puno radilo u njenoj obitelji. Nisu imali puno, ali su bili sretni. Što se tiče školovanja, završila je osnovnu školu. Počela je raditi sa sedamnaest godina. Mlada se udala u Glavice, također malo selo pokraj Sinja. Nije bila daleko od svoje obitelji. Sada je već 50 godina u braku te ima troje djece i sedmero unučadi. Svakodnevno se brine o kozama i kokošima. Od svojih koza dobiva mlijeko pa radi sir. Osim životinja, obrađuje njivu i sadi razno povrće. Starost je nije spriječila u svakidašnjim poslovima na selu. Priče koje mi je pričala uglavnom su priče iz njezina života, života ljudi u njezinoj okolini i obitelji, a prisjetila se i priča starijih ljudi iz svog djetinjstva.

Drugi ispitanik je Josip Delaš. Rođen je 7. rujna 1949. godine na Zelovu. Ime je dobio po ocu Josipu jer je bio običaj da se sinu daje očevo ime. No, svima je poznat po svom nadimku Kudre. U intervjuu je rekao da ima „8 godina škole i 6 razreda“ jer se učitelju nisu sviđale Kudrine simpatije prema njegovoj kćeri pa ga je odlučio kazniti dva puta. Kasnije se Kudre oženio, ne učiteljevom kćeri, nego svojom Nedom i ima petoro djece. Cijeli je život radio u Brodosplitu, takozvanom Škveru. Put koji je prelazio svaki dan je dug 100 km, 50 km od Zelova do Splita i natrag. Sada uživa u mirovini svirajući gusle.

2. Crkveno-pučka baština

2.1. Advent

Advent mnogima predstavlja najljepše vrijeme u godini. Poznato je da se advent slavi još od 4. stoljeća. No, jeste li se ikad zapitali što znači riječ advent? Kao i kod mnogih drugih riječi etimologiju pronalazimo u latinskom jeziku, a radi se o riječi *adventus*, -us, m.¹ što znači dolazak, početak. Radi se o iščekivanju rođenja tj. dolaska Isusa Krista na ovaj svijet. Zato se za Advent često koristi i naziv *Došašće*. Advent ili Došašće je vrijeme koje obuhvaća četiri nedjelje prije Božića. Nije slučajnost da se radi baš o četiri nedjelje. Naime, važna je simbolika

¹ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 415.

broja četiri jer upravo te četiri nedjelje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista². U vrijeme Adventa postoji običaj koji se svugdje očuvao do danas, a to je paljenje svijeća na advetskom vijencu. Pali se jedna svijeća svake nedjelje, a svaka od tih svijeća nešto simbolizira. Prva svijeća simbolizirala stvaranje, druga utjelovljenje, treća otkupljenje i četvrta svršetak.³ Ovo vrijeme je posebno obilježeno molitvom, postom, ranim misama, takozvanim *zornicama*, i raznim drugim pripremama za veliki kršćanski blagdan Božić. U kršćanstvu, početak liturgijske godine i iščekivanje Božića najbliže je blagdanu sv. Andrije koji se slavi 30. studenoga. Zatim slijede sv. Barbara, sv. Nikola, Bezgrješno začeće blažene Djevice Marije i sv. Lucija, blagdani koji označavaju službeni početak Božića⁴.

2.1.1. Sveta Barbara

Blagdan sv. Barbare u kršćanskom kalendaru zapisan je na datum 4. prosinca, što je 21 dan prije Božića. Može se čuti i pučki naziv *Barbarinje*, pogotovo u kajkavskoj Hrvatskoj⁵. Poznato je da je sv. Barbara zaštitnica vojnika, rudara, vatrogasaca, zatvorenika, groma, požara, a zaziva se i u slučaju iznenadne smrti. Kada govorimo o hrvatskoj tradicijskoj kulturi, često se božićno vrijeme u širem smislu smješta od sv. Barbare do Nove godine. Za ovaj blagdan vežemo običaj stavljanja pšenice u posudice ili tanjure. Taj običaj se nerijetko i danas provodi. Pšenica, kroz 21 dan do Božića, naraste oko 15 centimetara te se koristi kao ukras uz bor. Značenje ovog običaja se tumači kao prizivanje plodonosne godine tj. ovisno o rastu pšenice proricao bi se urod u nadolazećoj godini. Međutim, ako bismo to gledali kroz kršćansku simboliku pšenica bi označavala kruh točnije Isusovo tijelo, a zelena boja niknute pšenice nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega.⁶ U Konavlima se na poseban način slavi dan sv. Barbare. Konavljeni taj dan nazivaju *Varin dan*. Takav naziv nosi zbog posebnog variva zvanog *Varica* kojeg domaćice spremaju na taj dan. Kao i sijanje pšenice, ovo varivo predstavlja plodnost u godini koja dolazi jer se uz kušanje variva izgovarao blagoslov: „*Koliko zrna, bilo ubaraka.*“⁷.

²Isto.

³Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4). Split, 2010., str. 468.

⁴Marina Asturić, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 98

⁵Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 418.

⁶Marko Dragić, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, str. 155.

⁷Isto, str. 159.

2.1.2. Sveti Nikola, biskup

Blagdan Svetog Nikole slijedi dva dana nakon Svete Barbare, dakle 6. prosinca. U narodu ćemo još čuti i nazive sv. Mikola, sv. Mikula ili sv. Miko. Osim što je svetac, on je bio i biskup u Myri, današnjoj Turskoj. Ono što svi vežu uz Svetog Nikolu je darivanje dobre djece, i uz njega naravno krampus koji dijeli šibe zločestoj djeci kao napomenu da mogu biti bolji. U usporedbi s današnjim skupocjenim igračkama, tradicija pamti mnogo skromnije poklone kao što su jabuke, suhe smokve ili bademi. Na području Stona postoji običaj dijeljenja poklona djeci u crkvi sv. Nikole. Svećenik je bio prurušen u sv. Nikolu i imao je svoje krampuse što bi osnovnoškolsku djecu oduševilo.⁸ Razlog pojave tog običaja i zaštite djece možemo potražiti u jednoj od legendi o sv. Nikoli koja kaže da je jednom prilikom u gostionici sv. Nikola otkrio da gostioničar ubija djecu i njihovo meso poslužuje gostima. Kada je pronašao troje mrtve djece napravio je znak križa i djeca su se vratila u život⁹. No, poznato je da se spomenuti pokloni stavljaju u čizmicu što dugujemo drugoj legendi o čovjeku koji nije mogao udati svoje kćeri jer nije imao novca za njihov miraz. Tada u pomoć dolazi sv. Nikola koji mu je odlučio pomoći tako što je kroz dimnjak ubacio nekoliko zlatnika točno u čarape koje su se sušile kraj ognjišta¹⁰. Tako osim zaštitnika djece, postaje i zaštitnikom neudanih djevojaka. Poznat je i kao zaštitnik pomoraca, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih te Rusije.

2.1.3. Mladinci

Ovaj blagdan poznat je još i po nazivima *Ditići*, *Djetići*, *Ditinci*. Obilježava se treće nedjelje prije Božića. Na ovaj dan običaj je da stariji prijete djeci, a onda djeca njima poklanjaju darove da ih razvesele.¹¹ Zbog riječi djeca u nazivu, nerijetko može doći do zabune, pa se ovaj blagdan zamijeni blagdanom Nevina dječica kojeg slavimo tri dana nakon Božića, dakle 28. prosinca.

⁸Marina Asturić, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 101.

⁹Marko Dragić, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 8.

¹⁰Marina Asturić, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 101.

¹¹Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 430.

2.1.4. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

Već je spomenuto kako je advent vrijeme molitve i pripreme za Isusov dolazak pa se stoga u adventu nije pjevalo, veselilo niti plesalo. No, iznimka je bio blagdan Bezgrješnoga začća Blažene Djevice Marije kojeg slavimo datuma 8. prosinca. Zanimljiva informacija o ovom blagdanu je ta da je kult Marijina bezgrješnoga začća dobio punu papinsku potvrdu 1477. godine, a zapovjedni je blagdan od 1644. g. u Španjolskoj, a od 1708. g. u općoj Crkvi.¹² Kao što se iz naziva blagdana može shvatiti, ovaj dan je posvećen priznanju velike uloge koju je Djevica Marija imala i još uvijek ima. Iz Biblije saznajemo da je Marija izuzeta od istočnoga grijeha i od svih drugih grijeha, začela je po Duhu Svetomu i rodila Isusa. Marijina ukazanja afirmirala su vjerovanje u Bezgrješno začće pa se tako navode Marijina ukazanja Catherinei Labouré i Svetoj Bernardici. Catherine Labouré je 1830. godine imala u Parizu ukazanje Marije kako stoji na kugli zemaljskoj sa zrakama svjetla koje izvire iz njezinih ruku, okružena riječima: „O Marijo, bez grijeha začeta, moli za nas koji se tebi utječemo”, a Svetoj Bernardici se Gospa ukazala 1858. godine u Lourdesu, a kad su je pitali za ime rekla je: „Ja sam Bezgrješno začće.”¹³

2.1.5. Materice

Materice slijede tjedan dana nakon *Mladenaca* točnije dvije nedjelje prije Božića. Materice ili Majčice je riječ koja je po gramatičkoj definiciji umanjenica, ali svakako se njom ne umanjuje veličinu majki, dapače koristi se iz dragosti i velike ljubavi prema majkama pogotovo za ovaj njihov dan. Jedan od običaja bio je da se ženama recitira, a od zapamćenih pjesama je zapisana ova:

*Valjen Isus gazdarice,
čestitan ti Materice.
Došao sam preko mora
da mi dadeš koji ora.
Potrala me teška muka
da mi dadeš česam luka.
Natrjala me teška zima*

¹²Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 134.

¹³Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 423.

da mi dadeš čašu vina.

Natrala me ljuta muka

*da mi dadeš i jabuka.*¹⁴

U Sinjskoj krajini se spominje običaj vješanja točnije djeca su bi uzimala konop i prijetila majkama da će se objesiti ako ih ne daruju, tj. ukoliko ne ispune zahtjeve, pri čemu su majke intervenirale sa slatkišima i voćem, ali su i starijim ljudima donosile rakije.¹⁵

*Ajde za materice štogod bi dalo, vakobonbon, jaje i tizi komedija. A đavla nije se imalo. A ka bi ti dalo jeanbonbonko da ti je dalo vola.*¹⁶

2.1.6.Sveta Lucija

Na dan 13. prosinca slavimo Svetu Luciju ili *Lucinje*¹⁷, naziv koji se može čuti u Zagorju. Odbrojavanje do Božića došlo je do 12. dana, a time su i pripreme postale intenzivnije. No, prije govora o običajima na dan Svete Lucije zanimljivo je čuti legendu o toj ranokršćanskoj mučenici. Legenda kaže da ju je otac obećao nekom bogatom mladiću za ženu još dok je bila djevojčica. Nažalost, nedugo nakon otac umire, a majka joj se razboljela. Zbog nemogućnosti pronalaska lijeka, Lucija i njena majka odlaze na grob sv. Agate u Kataniju. Na grobu se Luciji ukazala sv. Agata, a njena majka je ozdravila. Potom, Lucija odlučuje razdijeliti svoje imanje siromašnima zbog čega ju mladić kojem je obećana optužuje da je kršćanka. Priznajući svoju vjeru u jednoga Boga, Lucija je izložena raznim neuspjelim pokušajima mučenja kao što su sramoćenje u javnoj kući, zapaljivanje, vađenje očiju. Zbog toga se u hrvatskoj narodnoj tradicijskoj kulturi sv. Lucija povezuje s očima, vidom i ženskim ručnim radom. Na kraju Lucija ipak umire ubodom mača u vrat, ali prije smrti je predvidjela skorbu smrt Dioklecijana i prestanak progona kršćana.¹⁸

Dan sv. Lucije se smatra posljednjim danom kada se u tanjur ili u neku posudu stavlja pšenica za božićnu svijeću¹⁹. Taj običaj je već spomenut na dan sv. Barbare, no u nekim

¹⁴*Isto*, str. 430.

¹⁵Marina Asturić, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 105.

¹⁶Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. godine na Zelovu.

¹⁷Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 426.

¹⁸Helena Dragić, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.

¹⁹Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 426.

krajevima, kao što je i Cetinski, pšenica se stavlja na tanjurić ili posudicu upravo na dan sv. Lucije. U mojoj obitelji posudu s pšenicom ukrasimo vrpcom crvene, bijele i plave boje, točnije bojama hrvatske zastave. Za sv. Luciju vežemo i običaj darivanja djece, pogotovo na području Splita, Kaštela i Zlarina.

Od običaja na sv. Luciju u Cetinskom kraju valja još spomenuti i darivanje djece. U Zelovu su roditelji djeci ujutro ostavljali darove i govorili im da ih je donijela sveta Lucija.²⁰

2.1.7. Očići

Kao što majke i djeca imaju svoj dan, tako ga imaju i očevi i to tjedan dana nakon Materica. Običaji na ovaj dan su u nekim mjestima isti kao na Materice samo što bi djeca ovaj put otkup tražila od oca, a u nekim se samo čestita očevima njihov dan. Osim Očići, naziva se još i *Oci* ili *Oci nebeski*, a predstavlja prvu nedjelju prije Božića.

„Na ovaj dan muškarci se cine, odnosno darivaju ženski svijet, ali i djecu. Kad se znalo da je neko dijete siromašno, onda bi se tome djetetu darovao i komad mesa, tako bi poneko dijete došlo kući s punom torbom mesa.“²¹

2.1.8. Badnjak

Badnjak je posljednji dan ovog adventskog iščekivanja Isusovog rođenja jer sutradan je Božić. Veselje i uzbuđenje tada doseže svoj vrhunac, a svi se ljudi pozdravljaju riječima: *Na dobro vam došao Badnji dan/Badnja večer!* Danas Badnjak obilježavaju kićenje bora, miris maminih kolača, smijeh djece i božićni filmovi koji se počnu prikazivati još od početka studenog. No, ako zavirimo u prošlost otkrit ćemo zanimljive običaje naših baka i djedova na Badnjak. Svaki dio ovog dana, *Badnje jutro i dan te Badnja noć*, imaju svoje karakterične običaje, obrede i ophode. Badnjak je važan i velik dan za sve nas, ali posebno za djecu jer su oni toga jutra prvi čestitari i navjestitelji Isusovog rođenja.²²

²⁰Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. godina, str. 490.

²¹Kelava, Josipa. 2016. *Adventu tradicijskoj kulturi posušškoga kraja*, Motrišta, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, str. 69.

²²Marko Dragić, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croaticaet Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 400.

A Badnjak to bi bilo lipo. Bilo bi ono slama po kući. Onda badnjaci bi se ložili. To se balalo oko toga. A đava bi bala ako ne popiješ ni zere. Ko popije bala, a ko ne popije nije ništa. A ode se išlo na misu svi. Ko je izere moga odat svak je iša na misu. I kaen ti tako badnjaci, to bi se pivalo. Onda bi ćaća moj kla prasad po selu pa ostavio mijur. To skoči na mijur, onda mijur pukne na Badnju večer. Jeni večer ja i mater, neće tvrd neki bio. Ja skočin sa ne skrinje i iđe mater kaže ja san teža. Đavla si ti teža od menenisi niti zere. Mate skoči pa pane. Kad ono ja izaša vanka i kamenon ga onda je puka.²³

Meni mater bila u Slavoniji pa znala peć kolače one suve naš. Doduše nije niko zna peć osim moje matere. Da nije bila iz Slavonije ne bi ni ona znala. Onda vako koja žena u selu Jele ošispeć malo kolača, ma oću kaže. Ali kad su pekli kolače na Badnju večer, a na Badnju večer post. A ja onda uzmen, mate tamo peče a ja natrpan u džep i vanka. Našišan se kolača nek je post briga mene za poston. Ne gleda post jesan ja gladan.²⁴

2.2. Božić

Božić je blagdan rođenja Isusa Krista, odnosno blagdan ljubavi, sreće i mira što predstavlja sam Isus. Na Božić se posebno trudimo činiti dobra djela i širiti ljubav. Taj dan karakteriziraju odlazak na svete mise, čestitanje, darivanje, molitva i posebno božićno jelo. Zanimljiva je činjenica da korijeni sadašnjih božićnih blagdana potječu iz rimske antike.²⁵

"Božićni stol za razliku od badnjeg predstavlja obilje. Prepun je božićnih peciva i pečenki. Upućen je živima i duhovima pokojnih. Božićni ručak posebno je bogat - često je blagovanje pečene tuke ili nekog drugog pečenja, a za kraj objeda obavezni su kolači. Uz pečenje vrlo često su se, naročito u sinjskom kraju, na božićnom ručku jeli arambašići ili sarme, sa suhim mesom i kobasicama. Prvi arambašići običavali su se raditi za Svi Svete."²⁶

A za Božić ti se obavezno palila svića i vinon gasila. Katolici su ode svi, pravi ljudi. Krunica se molila svako večer kad spratiš blago. A za Božić ti se najviše sprema kiseli

²³Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

²⁴Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

²⁵Kelava, Josipa, *Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2018., str. 158.

²⁶Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 19.

*kupus i divenice i meso i kobasice. A divenica ti je ono ka krvavica. Bilo ono sve seljački.*²⁷

2.3. Silvestrovo

Silvestrovo je, može se reći, u današnje vrijeme izgubilo svoje pravo značenje, a to je spomendan Svetom Silvestru. Svi su uzbuđeni zbog proslave Nove godine pa će malo tko zapravo promisliti tko je opće Sveti Silvestar, zašto ga slavimo i što je sve značajno učinio. Ono po čemu se posebno pamti je to što je Sveti Silvestar I. iznimno značajan papa. Još kao biskup proživio je mnogobrojna mučenja i pogubljenja kršćana. Važan je i zbog toga što je 313. godine krstio rimskoga cara Konstantina I. Velikog koji je te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Zato se na slikama koje prikazuju Svetog Silvestra nerijetko može vidjeti i zmaj koji simbolizira slomljeno poganstvo u rimskom carstvu.²⁸ Godinu dana nakon tog događaja, Silvestar je postao papa, a njegov pontifikat je trajao točno 21 godinu, 11 mjeseci i jedan dan. Također, zanimljivo je spomenuti kako je bio prvi papa koji je umro prirodnom smrću, za razliku od njegovih prethodnika koji su umirali mučeničkom smrću.²⁹

Pošto je Silvestrovo zadnji dan u godini, svi običaji vezani za ovaj dan su uglavnom posvećeni zahvalama za proteklu godinu i željama za nadolazeću. Te zahvale i želje se upućuju kroz molitve, mise te škropljenje *čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale*.³⁰ Jedan od običaja koji se posebno ističe je *koledanje*. Koledanjem se naziva trodijelno čestitarsko pjevanje koje izvodi skupina od pet do sedam mladića ili odraslih ljudi.³¹ Ta skupina mladića, odraslih, nekad čak i djevojaka, se nazivala koledari i oni bi od kuće do kuće pjevali. No, koledanje nije običaj koji vežemo samo za Silvestrovo jer su koledari svojim pjevanjem čestitali i uveseljavali i druge blagdane.

2.4. Nova godina

Za Novu godinu bi se oni baš pripremalo ki za Badnju večer. Onda imali smo nike lule, jedan tondem vako onda ga probuža onda izguliš glavu od ševerina i metneš i pukne dobro. A to mi je bilo drago, pošto sam ja bio remeta, bio ćaća remeta ajde. Onda na ponoć bi iša slaviti na crkvu. Kad ono poče grmi puca znači ponoć je onda sve zvoni

²⁷Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

²⁸Marko Dragić, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 306.

²⁹Isto, str. 304.

³⁰Isto, str. 310.

³¹Isto, str. 312.

*okolo vesele, piva se. Ja slavin. I od kuće do kuće se išlo. Svi mladost, po dvaest, triest ih, to pivaj, nazdravljaj, čestitaj Novu godinu. Dok dođu kući slabo koji pogodi na vrata, žene ljute.*³²

2.5. Korizma i Uskrs

*Meni ti je strina moja uvijek za Uskrs radila posvećanice. A kad smo išli blagoslovit jaja, jedno jaje smo uvijek morali dat fratru. U crkvi ti je stalo veliko gvozdeno maštalo s dvi ručke i tu je svak mora ostavit jaje. I onda bi se to gonilo u Sinj.*³³

U Korizmi se varilo meso samo četvrtkon. Postilo se tada, išlo se u crkvu. Onda za Uskrs ko će imat više jaja. Ja čuva tuđe krave i kae da ću ti Jozo na Uskrs jeno jaje. I skupio bi ja da svi dadu po desetak jaja to bi bilo dobro. Kad dođe Uskrs, ja govorin a di je jaje, kae a ne nose kokoši. Onda ničije ne nose. Cilu jesen čuvan tuđe krave za jedno jaje, a bil mu zabeštima sve po redu i na kravon i na jajon. Dobro je ja govorin. A meni baba, ćaćina mater, ima gori, mi kažemo na šufitu gor, babine kokoši nosile gor znaš na šufitu i sad vamo u ćoši nosile kokoši. Za Uskrs će jednu dvaes dana prije, ja ću tu ukrast koje. Napravio ja, vako bila daska i metnio ja malo slame i onda svako drugi dan po jedno. Skupio ja bio desetak komada. Sutradan Uskrs, evo babe govori materi: „Nevsta primila mi se kokoš na drugo misto našla sam desetak jaja.“ Kud ih baš sad nađe ja bi nji već manio.³⁴

2.6. Sveti Ivan Krstitelj

„U Hrvata i uopće u Europi običaj je paljenja ivanjskih vatri u sumrak uoči blagdana Sv. Ivana Krstitelja. Stari je običaj da se mladić i djevojka uzmu za ruke i preskaču vatru ivanjskoga krijesa, a vatru mladež preskače i pojedinačno. Taj običaj ima lustrativnu i apotropejsku funkciju. Pored krijesova u hrvatskoj tradicijskoj baštini u ivanjske vatre spadaju i bakljari, mašalanje, lilanje. Prastaro je vjerovanje da vještice, more i druga demonska bića neće moći djelovati dokle god se vidi ivanjskih vatra i dokle god se dim proširi.“³⁵

³²Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

³³Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

³⁴Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

³⁵Marko Dragić; Helena Dragić, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croatica et Slavica Iadertina 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., str. 275.

U Cetinskom kraju poseban dan je svakako svetkovina rođenja sv. Ivana Krstitelja točnije 24. lipnja. Svetog Ivana nazivamo Krstiteljem jer je upravo on krstio Isusa u rijeci Jordanu. O njemu se još zna da je sin, starozavjetnog svećenika, Zaharija i, Marijine rodice, Elizabete te da je bio posljednji je starozavjetni prorok. Već je spomenuto kako je ovaj blagdan poseban, a tako se smatra zbog običaja koji se odvija dan uoči 24. lipnja. Naime, 23. lipnja „vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova (kresova, krisova). U Bosni i Hercegovini te Dalmaciji svitnjak je sinonim za krijes.“³⁶

*To ti se samo pridveče radilo, nije po danu. To ti je svugdi vatra gorila, svugdi sjalo kad pogledaš s brda. To ja znan da su mišali lug i gorivo, onda metiš slame one praščetine i kukuruzovine i zapališ. Ko će dat drva za ložit vanka. To samo da se utrne dok priskočimo svi. Priko vatre skačeš dva, tri puta. Skupilo bi se nas cura i momaka, dičurlije ko je moga skočit. Naložiš dosta ćulaka vatre, pa bi na većoj vatri skakali stariji, a na manjoj mi dica. Moš ti vatru kolko očeš dignit. Na primer ja bi u sri vatre kad je nako ona manja vatra ja san išla tudan jer ja mogu skočit. A oni momci mogli skočit tri put ko ja.*³⁷

2.7. Velika Gospa

Nemoguće je nasloviti rad *Usmenoknjiževna i crkvenopučka baština u Cetinskom kraju*, a ne napisati ništa o čudesnoj obrani Sinja. Naime, radi se o legendi koja je obilježila Cetinski kraj i njene stanovnike kroz generacije. Ispunila je Cetinjane velikim ponosom, ali i prenijela temeljne vrijednosti kao što su hrabrost, dobrota, vjera, ljubav i poštenje. Legendom je nazvana jer se legendama smatraju priče vjerskog karaktera u čiji se sadržaj vjeruje, a protagonisti su Isus, sveci, mučenici itd.³⁸ Ova priča ispunjava navedene kriterije jer je protagonistica Isusova majka, Djevica Marija, a u sadržaj ove priče ne sumnja niti jedna duša ovog kraja.

Vrijeme radnje ove legende smješteno je u drugu polovicu 17.stoljeća, točnije vrijeme turskih opsada i progona na našim prostorima. 1683. godine se dogodio poraz turske vojske pod Bečom koji ih nije oslabio nego, dapače, naveo Osmanlije na još veću okrutnost.³⁹ Nakon

³⁶Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnja Titius, Vol. 3 No. 3, Filozofski fakultet u Splitu, 2010., str. 146-147.

³⁷Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

³⁸Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154.

³⁹„Pod Bečom je 12. rujna 1683. g. poraženo 250 000 osmanlijskih vojnika. U toj bitci iznimne zasluge pripadaju poljskome zapovjedniku Janu Sobjeskom. (Te je godine pod Bečom u nerazjašnjenim okolnostima poginuo hrvatski svećenik, otac ruskoga panslavizma, protureformator Juraj Križanić). Poraz Osmanlija pod Bečom bio je

tog događaja, iduće godine, uslijedio je rat između Turaka i Mlečana. Turci su nemilosrdno proganjali kršćane posebno na područjima Duvna, Livna i Rame. Zbog toga „Ramski franjevci predvođeni fra Pavlom Vučkovićem bili su prisiljeni napustiti svoju Ramu i nastaniti se u Dalmaciji. Sa sobom su tada ponijeli jedino sliku Gospe od Milosti.“⁴⁰ Taj bijeg se dogodio 1687. godine. Gospina slika nije odmah prebačena u Sinj. Fratri su je skrivali prvo u Dugopolju, a potom u Splitu. Godine 1969., kada fra Pavao Vučković, nakon što je šest godina proveo u tamnici, „junački uteče, dođe pod Sinj, načini manastir i crkvu pod Sinjem“.⁴¹ No, ni tada nisu odmah ponijeli Gospinu sliku jer su prvo trebali pripremiti crkvu i samostan za dolazak Gospine slike. Zahvaljujući upravo toj slici dogodilo se čudo. Naime, 1715. godine Turci su opkolili Sinj. No, hrabri Sinjani se nisu htjeli predati tako lako. Borili su se s tvrđave na gradu protiv sto tisuća Turaka. Ali, odjednom Turci počnu bježati. Legenda kaže: „Vidili po bedemin oda žena cila u bilu. Navalila na nji' srdobolju. Kad se sve svršilo, časnici štano su branili Sinj skupiše osandeset cekina i dadoše Gospi napraviti krunu da joj se slika okruni, a virnici Sinjani i Cetinjani dali svoga zlatnog nakita i šta su imali da se okiti Gospina slika.“⁴² Zato svi Sinjani i okolica generacijama slave svoju Čudotvornu Gospu Sinjsku jer je obranila Sinj od Turaka, a njoj se u čast, osim spomendana 15. kolovoza i misnog slavlja, održava i viteška igra Alka.

Na blagdan Velike Gospe Sinj vrvi hodočasnicima. U hodočašćima, vjernici su uvjereni da idu prema Gospi kako bi se pokazali pred njom, tražeći utjehu i mir.⁴³ Naime, vjernici očekuju Gospinu pomoć točnije da će im Gospa uzvratiti za žrtve koje su učinili za nju. O toj predanosti ljudi ovog kraja te slavlju Gospe saznajemo iz priče:

Na Velku Gospu išlo bi se na zavit. Kogod bi iša na Gospin Žežen, a kogod bi iša ujutra. Mi bi ujutra ranije se digni i onda priko na Lučane sve pješke. Tada se igralo kolo isprid Gospe doli, pivanje i starinska nošnja. Dicmanjani su na Velku Gospu najviše pivali, onda Ogorani, Potravčani, to bi se skupilo i pivalo čovče. Bilo bi lipo. Onda ponesi kad

povod kršćanskim zemljama da se dignu na ustanak. U tom je ratovanju oslobođena Lika. Slavonija do Une i Save oslobođena je 1691. godine. Oslobođen je zapadni dio Srijema. Eugen Savojski prodro je do Sarajeva, a u povlačenju je poveo Hrvate u Hrvatsku. Godine 1687. Hrvati iz Rame, Duvna, Livna i drugih mjesta od osmanske odmazde bježe u Dalmaciju.“ Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split, 2006. str. 19.-20.

⁴⁰Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154.

⁴¹Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 398.

⁴²Isto, str. 399.

⁴³Tomašević, fra Luka Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću), Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000., str. 101.

*iđeš tamo, dobro ja nisan to su stariji radili, ponese kruva i slanine i pršta u torbi i jideš tamo, vina kupiš. Ko je zna za pivu, samo se vino pilo.*⁴⁴

3. Molitve

Najbrojnija usmenoknjiževna vrsta su lirske pjesme. Radi se o pjesničkim pripovijestima koje su ponekad vrlo minijaturne, a ponekad s razvijenijom naracijom pa tako od lirskog postane lirsko-epski oblik.⁴⁵ Lirske pjesme obuhvaćaju i svjetovnu i vjersku liriku. Molitve, točnije molitvene pjesme, su dio vjerske usmene lirike. Uz molitve tu spadaju iprenja te versificirane legende. Molitvene se pjesme, nadalje, dijele s obzirom na crkvenu podjelu vremena u godinu, a to su: Adventske i božićne, Korizmene i Uskrsne te Svetačke. Ovoj se klasifikaciji mogu dodati još i: Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske (pripоруke).⁴⁶ Upravo „te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću.“⁴⁷ Ono što se još može zamjetiti kod molitvenih katoličkih pjesmama je to da je u njima sačuvano najviše arhaizama.⁴⁸ Život ljudi u Cetinskom kraju bio je ispunjen molitvom kroz cijeli dan. U nastavku rada sam zapisala dvije večernje molitve za koje ispitanici kažu da su ih naučili kad su bili djeca i nikada ih više nisu zaboravili.

A od molitva ti se sićan Anđele moj dragi, tu me molitvu mater naučila dok san bila mala, ovako ide:

Anđele moj dragi

Anđele moj dragi, moj čuvaru blagi

Nek' je tebi hvala što me čuvaš mala,

*Čuvaj me dok živim da ništa ne skrivim. Amen.*⁴⁹

⁴⁴Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

⁴⁵Kekez, Josip, *Usmena književnost* u: Škreb-Stamać, Uvod u književnost, Nakladni Zavod Globus, Zagreb, 1998., str. 178

⁴⁶Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 656.

⁴⁷Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik)*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 128.

⁴⁸Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Leksik hrvatske usmene književnosti*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, br. 5, Matica hrvatska, Mostar, 2008., str. 110.

⁴⁹Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

Ima jedna kad ideš leć:

Evo legoh fala Bogu

ako živa ustadoh Bogu fala i slava

ako živa ne ustadoh Bogu dušu predadoh

Bože moj duša moja u krilo tvoje,

tilo moje u ruke tvoje.

Ja legoh u svoju postelju ka u svoj grob

Ja zovem anđela za čuvara,

Mariju za mate,

Boga za oca.

Križom se križam,

tiš me čuvat od večeri do svita

Bog i Gospa do vika vikova. Amen.⁵⁰

Molitva za svete nedilje

Nedilju se danče sveti

Ne daj duše grijū sneći

Tvoje moći vele mogu

10 dana moleć Bogu

Višnjem Bogu gospodinu

i svetom Mijovilu, svetome Jeronimu

i svim svetima

tako draga Gospa veli

⁵⁰Kazao mi je 2020.godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

*ko bi ovu molitvu izmolio
i govorio 44 puta u nedilju
rekla bi mu putuj moj putniče
ispovidaj se ti grešniče
došlo je vreme putovati
Bogu dušu pridavati
I s Anđelin kovati
Po sve vike vikova. Amen.*

Tizi rečeš deset i onda ovu...

*Čujte braćo sad je vreme
da slavimo Božje ime.
Nedilja je blagdan danas
naš je Isus mučen za nas
6 danaka radi, radi
u nedilju Boga fali.
Bog u nedilju pripovida
u nedilju nemoj u polje
odnit će ti sve nevolje.
Svi živimo u pokori
ako misliš u raj gori
s ocem Bogom pribivati
i slavu Božju uživati.
Sine Božji budi hvaljen*

*po sve vike vikova. Amen.*⁵¹

4. Predaje

„Iako se kroz povijest usmene književnosti najviše pažnje poklanjalo usmenoj poeziji, ništa manje nije važna i usmena proza. Razni oblici usmene proze kao što su bajke, basne, legende, predaje, novele i anegdote te sitni oblici kao što su šale zauzimaju bitno mjesto u književnosti.“⁵²

Predaje su posebna vrsta priča koje se temelje na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.⁵³ S obzirom na njihov sadržaj dijele se na: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke) i pričanja iz života. U ovom radu naglasak će biti na mitskim i demonološkim predajama. Naime, mitske i demonološke predaje se pripovijedaju kao *memorati*- susreti s onostranim bićima.⁵⁴

4.1. Mitske predaje

Najvažnija karakteristika mitskih predaja je pripovijedanje o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć.⁵⁵ Radi se o pričama s razrađenom fabulom.⁵⁶

4.1.1. Vile

Riječ vila više nema isto značenje koje je imala nekada. Danas, kada se čuje riječ *vila* naviru asocijacije iz bajki za djecu. A što je vila značila prije? Vile su utkane u život naših pradjedova i prabaka jer su pomoću njih objašnjavali čudne i nemile događaje koji bi ih zadesili.⁵⁷ Slovaci vile smatraju dušama zaručnica koje su umrle poslije zaruka te lutaju tražeći

⁵¹Kazao mi je 2020.godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

⁵²Širić, Josipa. 2014. *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, Croaticaet Slavica Iadertina, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.

⁵³Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 33.

⁵⁴*Isto*, str. 34.

⁵⁵*Isto*, str. 62.

⁵⁶Usp. Dragić, Marko. *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016., str. 67

⁵⁷Marinović, Ivana, *Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriježskog kraja*, Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017., str. 295.

mir. S druge strane, Poljaci pripovijedaju da su vile duše lijepih djevojaka koje zbog svojih grijeha vječno lebde između neba i zemlje. Hrvati, pak, pričaju da kada je Bog upitao Adama i Evu koliko imaju djece oni su ga zbog srama slagali pa su umjesto dvanaestero rekli da imaju šestero. Tako da, u ovoj verziji priče, vilama smatramo zatajenu djecu Adama i Eve.⁵⁸ Kod Hrvata postoji još i vjerovanje da su vile duše ubijenih ili prerano umrlih djevojaka ili djece.⁵⁹ Ono što je ipak zajedničko prošlosti i sadašnjosti je percepcija vila kao ljepotica u dugim haljinama te s dugim zlatnim kosama ukrašenim cvijećem.

U Cetinskom kraju se pripovijedaju priče o vilama koje bi noću izvodile konje pa ih jahale i plele njihovu grivu. Svaku noć bi ljudi došli ispred guvna i bacali kamenja jer su tu vile igrale kolo.⁶⁰ O tome svjedoči i moja baka:

*Govorilo ti se da su na kuli Dedićevoj vile kolo igrale. I onda da su se tu vidile konjske stope i na tim mistima trava nije resla. To ti je bilo na sri polja, a tu di trava nije resla bilo samo žuto.*⁶¹

Smatralo se da su vile su činile zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak. Narod je postojanje kopita ili papaka opravdavao pričom da su kopita vilama služila kako bi mogle savladati teško pristupačne prilaze svojim staništima.⁶²

5. Demonološke predaje

Već u nazivu, demonološke predaje, točnije u korijenu riječi uočava se riječ *demon* kojom se da naslutiti sadržaj ovih predaja. Dakle, u tim predajama riječ je o susretu s demonskim (onostranim) bićem. Demoni koji se mogu susresti u ovim predajama su: *vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci, čaratani, đavao (vrag-crni ovan), orko, mačić, zloguke ptice* i ostale *utvare*.⁶³ Za razliku od demonoloških bića, lik u demonološkoj predaji

⁵⁸Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 63.-64.

⁵⁹Marko Dragić, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, str. 135.

⁶⁰Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 66.

⁶¹Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

⁶²Marko Dragić, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, str. 136.

⁶³Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

koji dolazi iz stvarnog svijeta, postaje realni akter sa stvarnim identitetom.⁶⁴ No, nerijetko identitet tog aktera ostane neotkriven.

5.1. Vještice

Među nabrojenim demonima su i vještice. Naime, radi se o ženskim osobama za koje se smatralo da su prodale dušu đavlu u zamjenu za natprirodne moći.⁶⁵ U predajama su zamišljane točno onako kako su prikazivane u crtanim filmovima, a to je s grbom na leđima i velikim nosom te jašuci metlu. Poznato je da se kroz povijest s vješticama postupalo jako okrutno jer su im se pripisivali razni zločini. Prva vještica je spaljena 1275. godine u Tuluzi, a posljednja 1793. godine u Posanu⁶⁶. To je preko 500 godina okrutne smrti za milijun žena nazvanih vješticama.

Smatralo se da vještice jedu djecu, uzrokuju razne bolesti, ludilo, guše ljude pri spavanju i razna druga zla jer su po prirodi zle. O primjeru jednog vještičjeg zla svjedoči Kudrina priča:

I tako ti jedna žena došla ode i pita oni: „Anđelija, oni, daš mi mlika.“. Kaže Anđelija: „Neman.“. A kaže ta žena Anđeliji: „Koštati će te!“ Onda ujutru, Anđelija našla malo dite ko da ga je zadavilo.⁶⁷

U narodu se govorilo da je jedna od natprirodnih moći vještica ta da mogu napustiti svoje tijelo i poprimiti druge oblike. Tako su česti primjeri vještica u obliku životinja, nerijetko muhe:

Onda san čuja još jednu priču. Bila jedna žena – oni su smatrali da je ona vištica, mora, šta li – ona ti je ležala pokraj komina. I jedanput, oni su vidili da je njoj nešto iz usta iz usta izletilo. Neka muva, nešto, nešto izletilo iz usta. Kad oni išli onako prislušati, ona ne diše, ništa, samo tako leži. A oni dođu pa je okrenu: di joj je bila glava, okrenu noge, i ostave je tako. I sad oni čekaju, i čekaju, kad u neka doba, ujutro, kad počnu pivci, kad tribaju zapivat, onda one vraćaju se, ka, nisu više u tin oblicima. I ... muva

⁶⁴ Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, Bosna Franciscana 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019., str. 194.

⁶⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Kazao mi je 2020. godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

*oće onden okle je izašla, a ne more uč, sad tu noge. I ona tuda zujala, zujala, oni samo gledali šta se događa, ona zujala, zujala. Kad svanilo se, ova – mrtva.*⁶⁸

Da bi se zaštitili od vještica, ljudi su pronalazili spas u molitvi. Može se čuti i *basma* kao stručni naziv za usmeno-retorički oblik koji se pri magijskom obredu šaputao/recitirao, pjevušio u želji: da se čovjeka, njegovu imovinu i stoku zaštititi ili oslobodi od demonskih sila.⁶⁹ Osim molitve, u cetinskom kraju, ljudi su svoje domove škropili svetom vodom, ali i nosili sa sobom blagoslovljenu sol kao što saznajemo iz priče:

*Ja iša u Potravlje u dućan, oni di je škola sad, ono bio dućan. Neki Pava Alebić koji no, đava ga zna davno to bilo. Kaže on meni Jozo vidiš ono gori pri strani kaže gori na Bičin brig. Kaže ima ih desetak gori di kopaju. Kaže ona ti je jedna gori vištica kaže...kome ona reče dođi kopat onda dođi kopat, aj reci da neš. A zid je visok odozda. Ti kaže dođeš odozda, do crkve nude, pa se slegneš kad dođeš na Bičin brig. A znaš di je Bičin brig gori, e i slega san se, a ono petroulje smrdi ono prolilo se petroulje ka smrdi ki đava. I doša ja tako na Bičin brig i sišće čovik tute i zapalit ću i ja kupio cigarete pa i ja sa njim. Nek oni kopaju doli. A ne kopa ona, ona ruku na leđima. Stara je bila. Kad ja sio i zapalio, sad gleda ona. Uvik san mora nosit u džepu blagosovljene soli. Soli nosit ili kažu majicu... prije se govorilo da majicu treba naopako okrenit. I onda ti vještica neće ništa.*⁷⁰

5.2. Mora

Za more se kaže da su to djevojke koje su se povještice odnosno stare neudane cure koje bi napadale druge. Može se reći da je *mora* zapravo drugi naziv za vješticu, uz nazive *štriga*, *coprnica* ili *baba*.⁷¹

Mora ti je dolazila k tebi priko noći i ona bi tebe gnječila i davila. More su ti neke žene s moćima i dolazile bi ti u snu i pritiskale te na prsi. A onda bi ti one ujutro došle pitat imaš li izere cukra za kavu ili mliko. I onda ti nju to jutro uvatiš i zapritiš joj da ti više

⁶⁸Isto, str.83.

⁶⁹Isto, str. 95.

⁷⁰Kazao mi je 2020.godine Josip Delaš rođen 1949. na Zelovu.

⁷¹Dragić, Marko: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., str. 33.

*ne dolazi, kažeš joj ti si mene noćas gnjavila i stiskala me i više da nisi došla inače ću kazat svakome i otić ću fratru da kaže s oltara.*⁷²

5.3. Ovan u grmlju

Ova priča, kao i prethodne o vješticama, spada u demonološke jer ovan predstavlja đavla. Naime, đavao se pojavljivao u obliku crnoga ovna, psa ili magarca i navodio bi ljude na grijeh.⁷³

*Moja ti je baba živila u Vukovića. Ona ti je morala prolaziti kroz jedan jarak da bi došla po vodu na Poljakovac. I tako ti je ona jedno večer u suton išla s prijateljicama po vodu. Putom su ti naišle na ovna u grmlju, zamota se u konop i nije mogao mrdat. I one ti prolaze pokraj njega i viču: „A vidi ljudi Poljakuša osta im ovan zapetljan u grmlju!“ A ovan ti je njima odgovorio: „Jesan ovan, jesan“. Kaže baba da su se tako pripale i odma počele bižati.*⁷⁴

Osim ove predaje koju je prenijela moja baka, postoji i svjedočanstvo Kate Martinović iz Orašja:

*Onda ti je moj rođak imo nekog svojeg rođaka, ma zapravo mu to nije bio rođak već drug, isto tak mlađeg ko šta je i on bio. Skupljali se oni često na divana pa tako jednu večer ode ti moj rođak kod toga svojeg druga. Dugo se on zadržava tam, pa kad je već pošao kući, bilo prošlo pola noći. Krene ti on iz toga sokaka pa kraj one pustolače blizu njegove kuće. Da prođe tuda, kad ga odjednoč nješta uvati i nosi. Kad ono, ovan se podvuko pod njega, pa ga sve nosa pred kuće. De god on pipne, sve samo runo. Ne zna on koliko je njega ovan nosio, al kad ga je pustio i on došo sebi, vratio se drugu a kući nije smio. Bojo se ić tam.*⁷⁵

⁷²Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

⁷³Dragić, Marko: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., 33.

⁷⁴Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

⁷⁵Dragić, Marko: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005., str 209. (Kati Martinović 2003.godine u Orašju kazala njezina baka Kata Pejić, rođ. 1922.)

5.4. Priče o duhovima

Moje babe brat brat je bio na samrti i on nije bio neki vjernik i moja baba, njegova sestra ga natrala da se ispovidi i ona dovela fratra da ga ispovidi. I kad se ispovidio malo prošlo i on umre. Tjedan dana iza došla od babe nevista, moja ujna, kaže: „Moja Mare u mene klapa u kući ja ti život ne mogu!“. A imala je baba brata i mater koji su živili gori na katu, a drugi brat i nevista u prizemlju. I tako priča nevista da lupa li ga lupa, kaže kad ti ovako sidiš reka bi sva zrnja od kokuruza skaču, pa lanci se čuli. I išle ja i baba tamo i baba molila Boga. Niko nije zna šta se dešava ni ko to lupa. I onda je baba išla jednom fratra i onda je fratar doša njome kući i ona mu ispričala sve šta se dešava. On je njome reka: „Mare zovi sve svoje mrtve koje znaš i kojih se ti sićaš“. Fratar je smatra da neko treba njezinu pomoć. I onda ti je baba poslušala fratra i zvala sve redon mater, ćaću i sve ih pitala „Jesi ti“, dok nije došla do toga brata koji je umro ima tjedan dana. I pita ga „Ante, jesi to ti?“ i tada se začuje glas i kaže: „Mare ja san i tribaju mi grgurske mise“. I sutradan ti baba išla u susjede Luce i pozajmila pare i platila ti je te mise i poslje toga ti ništa više nije klapalo.⁷⁶

A iman ti i priču moje svekrve. Troje dice joj umrlo. Kad je ona ležala u krevetu i umirala onda bi ti se ona okrenila prema zidu i non stop milovala zid. Govorila je evo Nede, evo Dražena i Stipe. Uvik je na istom mistu pokazivala svakog od njih i nikad se nije zbunila i recmo Dražena pokazala na mistu di bi inače pokazivala Nedu. I uvik je pružala ruke, a kad bi je pitali šta radiš ona bi rekla da daje Stipi bananu, pa bi pitala Nede zašto neće banane. I jednom je svekrva ostala sama u kući i ja se vratila a pita ona mene: Pere, ko je to bio u mene u kući? Ispričala mi da je doša neki zgodni momak, uša joj u kuću i ništa on njoj nije reka nego se samo nasmija, sio je na stolicu, malo tako sidio i otiša ća. I sutradan je svekrva osvanila mrtva. A to ti je njome prije smrti doša anđel.⁷⁷

⁷⁶Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

⁷⁷Isto.

6. Nekadašnji život

6.1. Grotulje

„Grotulje bi se pravile tako sto bi se *provrtili* orašci, lješnjaci i nizali na konac, a konac bi se provukao kroz jabuku. S time bi se miješao obojeni papir da ljepše izgleda. Cure bi te grotulje slale momcima po svojim prijateljicama. Pred crkvom bi se cure i momci gađali jabukama. Tako su davali do znanja da im se taj momak ili ta cura sviđa.“⁷⁸

*Grotulje kupuje momak curi kad mu se sviđa. Cura ako prihvati stavi oko vrata grotulju. A grotulje su ti orasi, nižu se orasi na špag, ne oni razbijeni orasi već probušeni iglicom, i onda nakon deset orasa dolazi jabuka pa onda opet deset orasa, jabuka i taki moraš imat pet puta. To onda čuvaš i moraš imat kad se budeš udavala da ih daš starom svatu. Jednom sam uzela orase a nije mi bio momak, nisam se udala za nj ali eto sviđala sam mu se pa mi kupio. To ti je sramota a neš se udat za nj.*⁷⁹

Momci bi dolazili s prijateljima ispred kuća tih cura koje su im se sviđale i pivali bi, a cure bi im odgovarale isto pivajuć. Jedna od pismica je bila:

*Moj se dragi hvalio kolegi
Da kroz caklo ljubio me ne bi
Ne bi ni ja dragane tebe
Kroz duplirano vojničko ćebe.*⁸⁰

6.2. Vjenčanja

U moje vrime momci i cure su se upoznavali na derneku kod crkve. Da bi on pokaza curi da mu se sviđa, umistocvića poklonio bi joj grotulju koju bi cura držala u ruci dok bi plesala kolo. Poslje upoznavanja i nekoliko viđanja, na red bi došle i zaruke. Momci nisu imali dinara da kupe prsten pa bi od bogatijih obitelji posuđivali. U prošnju bi doša momak, njegov ćaća i stric. Momak je odma pita da mu donesen vode, a vodu sam morala donit u bukari iz vučije. To je bio znak da pristajem na njihovu prošnju. Oni su u kući još malo posidili i pregovarali o doti koju su moji tribali spremit. U dotu su dali:

⁷⁸Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croaticaet Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 207.

⁷⁹Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

⁸⁰Isto.

troje klašnje, dva sukanca, tri kuverte, vunениh bičava i terluka, zobnica, šugomana, tri lancuna i robu koju san nosila. Jednu za po kući, a drugu za crkvu. A sad da ti ispričan o samim svatovima. Civilno vinčanje je bilo sridon u općini. Išli smo ja, mladoženja, njegova strina i kumovi. Nosila san šotanu, travešu i gumaše, a momak je nosio kumparan, suknene gaće i gumaše. Nakon vinčanja išli smo svaksvojon kući. Dan iza civilnog vinčanja išle su skrinje s dotom. Po skrinje su došli svekar i stric s dva konja i karom. Malo su sili, popili vina i prigledali dotu. Možda su oni očekivali da bude više, al šta kad se nije imalo. Moji su dotu složili u kar, to malo sirotinje šta je imalo, a konje su okitili sa zobnicom i šudarićom, a svekru i stricu su dali košulju i šudarić. Moj ćaća je materi prigovara da je malo dote spremila pa je oša u izbu po kravu. Doveo je isprid kuće i zaveza za kar.

Cilo selo se skupilo da vidi šta nosin u svekrovu kuću. A svekar je zapiva i uz pismu otra trude moji roditelja. Dva dana san jade brigala jesu li oni bili sritni s dotom, a momka do nediljenisan mogla vidit ni pitat. U nedilju san se spremala za svate. Moje prijateljice iz sela su mi došle pomoć. Obukla sam štofani ragadin, priko travešu, na ruke guću i još san imala krožet i šudar i nove postole. Dok su me spremale i tješile me, i one su bile žalosne. Nije meni bilo lako ostavit mater i ćaću i poč u tuđu kuću, a ko je zna kakva će mi bit svekrva i kako će me prihvatit. Dok san se ja o tome grizla, svati su već prid kuću došli. Tri kara njegovih, a tri kara mojih. Cilo selo se skupilo da vide svate. Prid kuću je doša diver, barjaktar, svekar i stari svat, mladoženja i ostali svati. Vrata kuće su bila zatvorena. Moj brat je čeka na vratima i tražio da me kupe. Ostali svati su pivali i pili vino iz domijane i kad je diver dao dinare, brat je otvorio vrata i pušta cure iz kuće. Tako je pušta cure dok nije doša red na mene.

Kad sam izašla barjaktar je tražio da mu se okiti barjak. Mater je stavila jabuku za sriću, košulju, vunene bičve, terluka i bilu kokoš, zatim zapivala skupa sa svatovima. Od tu smo ošli u crkvu na vinčanje. Poslje obreda smo pošli k njemu, a ja san morala sist u kar uz njega. Moji su otišli kući di su nastavili slavlje s večeron, a ja san otišla u novo misto. Sve mi je bilo novo i neobično. Na pragu kuće me dočekala svekrva i morala san poljubit nju pa prag. Iza smo izašli pred kuću di je svekrva spremila jabuku kićenicu koju smo ja, kum, mladoženja i diver bacali priko kuće. S druge strane su dica iz sela čekali jabuke i borili se oko njih.

Isprid kuće san morala igrat kolo sa svekrom i svekrvom, a ostali svati su igrali oko nas. Iza kola smo ušli u kuću na večeru. Na kominu se u bronzinu kuvao kiseli kupus i

bravetina, a u bakri pura. Iza večere kum je mene i mladoženju odveo u sobu, a meni neugodno, prva večer, a ja jadna tužna i stidna.

Cilu noć nisan od muke zaspala, da ne bi ujutro zakasnila. Čin je cikla zora i kroz ponistru se pokazalo svitlo, ja se skočila, brže bolje obukla i ošla na bunar s vučijom po studenu vodu. Na kruni bunara san ostavila kićene jabuke, ko prvi dođe iz sela da uzme. Kad san donila vodu, otišla san u izbu vidit blago i svoju kravu.

Kad san se vratila u kuću čekala san da se čeljad probudi i svekrvu da mi naredi šta dalje da radim. Svekrva mi je kazala da uzmen kudilju i vreteno i opreden jedno klupko pređe, ali ja to nisan imala pa mi je ona dala svoje, a još nisan bila vična u tome pa san se morala snalazit. Kasnije mi je skinila prsten i vratila ga vlasnicima.⁸¹

Slika 1.: Mladenci u narodnoj nošnji. Radi se o osobnim fotografijama Josipa Delaša. Mladenci na fotografiji su Josip Delaš i njegova supruga Nediljka Delaš. Slika datira iz 1971. godine.

⁸¹Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

Slika 2.: Ukrašeni konji nose dotu.

Slika 3.: Pleše se kolo.

6.3. Pranje robe na Cetini

Mater bi mi dala robu. Morala bi ti skupit tu robu i natovarit magare i na Cetinu. Najprije ti se prala noćna roba. To ti je deke, klašnje, sukanci, ono s čim se zimi pokrivaš. To moraš najprije potopit u Cetinu. Nas dvi,tri to pogazimo najprije u plitkom. Onda izvučemo i prostremo najlon na ledinu i stavimo to na najlon. Pa bi ti mi tu robu sapunali. A tada ti nije bilo kupit sapuna, sapun ti je bio oni rađeni. Radili su ti ga od slanine, od sode i onda bi ti to salili u neka korita i kasnije rizali na komade. Nije taj sapun baš radio pjenu ko ovi današnji, ali je lipo pra, roba bi bila čista. I kad bi nasapunali robu onda bi bruškinon to dobro izbruškinale. Pa bi to išle isprat u Cetinu. Imale smo ti drvene prakljače. To ti je bilo drvo ravno i na vrhu okruglo i za to okruglo držiš. I s prakljačom tako tučeš po robi u vodi da izlazi taj sapun i ta šporkica. I onda bi iza stavili da se sunča. E sad da ti ispričan šta je lukšijanje. To ti je kad pereš bilu robu. Imaš lužnjak, to ti je od tvrdog postova da ne može lug proć kroz postov. Najprije uzvariš vodu. U maštilo staviš lužnjak i lug prosiješ i uliješ vrilu vodu u taj lug. To ti je bilo kokovanje robe. I to ti se pralo kod kuće. I kad smo mi too sve oprale kod kuće, to bi stalo jedan dan, odnosno priko noći da se oladi i ujutro bi to vadile i metile u mažu i na magarcu nosile na Cetinu ražentavat. Na Cetini su ti bile ploče o koje bi mi to trljale i onda opet prakljačon tukle dok ne bi išla čista voda. Koja bi cura bila jaka ona je mogla i sama, a koja nije onda bi pomagale jedna drugoj. I onda kad bi vidile da je čisto stavile bi na neki velki kamen da se iscidi. Kad se iscidi, onda bi zavezali konop od vrbe do vrbe i stavili da se suši priko konopa. Onda bi ti se mi kupale u Cetini dok se to sušilo, plivale bi kad bi završile. To pranje robe ti je trajalo cili dan i to smo ti radile samo liti. Ko bi zimi osušio robu šta ti je. A ko bi ti ima male dice onda bi mora. Naložiš vatru i uvečer bi opra ditetovu robu i ubereš grm trnja i meti ga na komin, gori ga digneš ili odmakneš malo sa strane i onda na taj grm staviš robu. Tako bi se to osušilo do ujitra.⁸²

6.4. Kako se išlo u drva

A kako san ti išla u drva. Išle smo ti ja i prijateljice u brdo i ponile bi ti kosir. A brdo ti je bilo gori između Gljeva i Gale, zva se Brčićev Dolac. I mi smo ti se prtile. A to ti je

⁸²Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali.

kad bi stavile konap koji smo plele i na njega bi slagale drva. Onda bi ja sila i one bi mi dale konap priko ramena i ja bi ga provukla ispod ruke i svezala. Nisam ti se mogla dignit sama, pa bi me one morale podignit. A nisu ti drva bila previše debela, ta drva su ti se zvala praška. Ono kosudrvica. Nemoš ti toga nosit puno.⁸³

6.5. Biciklom na posao

Išle smo ti ja i moje kolegice uvijek na posao s biciklom. Vozile bi ti iz Gale 8 km na posao. I jednom ti se tako vozimo a kraj nas prolazio auto s prikolicom punom cimenta, one maže od pedeset kila. Mi vozile jedna iza druge i bila je okuka. Auto se u okuci nagelo i kako se nagelo prosulo cili jedan red cimenta na nas. Cile smo ti mi bile u cimentu, bicikle nema, samo glava viri i ništa više. Izvukle smo se jedva. Prva je bila manje zatrpna pa je se odma mogla izvuć, onda nam je pomogla i tako smo se sve izvukle i otresle i išle na posao tako šporke. Na poslu su nas puštili da se operemo.⁸⁴

6.6. Pogreb

Kad čovik umre, njegova obitelj, najviše žene, viču i nariču sve pokojnikove vrline. Ako čovik nije imao obitelj, onda bi se unajmile babe narikače koje bi naricale za pokojnika. Odma se upali lumin ili šterika, škure na prozorima se zatvaraju, a na njih višaju crnu tkaninu. Tako bi ostalo misec dana, a nekad i duže. Kad bi dolazio ostatak obitelji, već ispred pokojnikove kuće počeli bi naricati i tako naricajući ušli bi u kuću. Obitelj bi se okupila i svi bi molili i bdili oko pokojnika. Žene iz obitelji bi obukle pokojnika u njegovu svečanu robu, prikrižile mu ruke i među prste stavile krunicu. Pokojnika bi se stavilo na banak jer ljudi tada nisu ni znali za kapsele. Kad bi sve to napravili, počeli bi dolaziti i susjedi iz sela žalovati se. Muškarci bi izvadili vino i narezali pršut i sir za počastiti ljude. Uz jelo i piće ljudi bi pričali o pokojnikovu životu, ali sve su pričali kroz šalu. Sutradan, pokojnik se umata u bili lancun i pješice se nosi do groba. Prije nije bilo onih kolica na kojima se pokojnik vozi, stavili bi ga na neku dasku ili drvene skale i tako su ga nosili. Ako je groblje bilo daleko, ljudi koji su nosili pokojnika znali su stati i malo se odmoriti. Nošenje pokojnika do groblja pratila je zvonjava s crkve i nabranje žena koje su bile u sprovodu. Najglasnije su uvijek bile majke, žene, sestre i najbliža rodbina. Nabrajale su i druge žene iz sela koje su izgubile nekoga jer se

⁸³Isto.

⁸⁴Isto.

*virovalo da se tako može poslati poruka njihovom pokojniku. Nakon pogreba, ljudi su išli kod pokojnika di je bila pripremljena gozba. Oko te gozbe ima i puno virovanja, a jedno od njih je da umrli na drugom svitu ima iste potrebe kao i na ovome. Običaj je isto da se pokojnika idalje žali nošenjem crnine. Žene su nosile crninu, dok muški nisu. Jedino ako su htjeli stavili bi crnu traku na rukav jakete.*⁸⁵

⁸⁵Kazala mi je 2020. godine Pera Poljak, djev. Bošković rođena 1946. u Gali

Rječnik

B

Balat- plesati

Beštimat- psovati

C

Cukar- šećer

Č

Čeljad- ljudi

Čovče- čovječe

Ć

Ćoša- kut koji zatvaraju dva zida

D

Dota- miraz

Dvaest- dvadeset

F

Fratar- svećenik

G

Goniti- voziti

I

Izere- išta

J

Jean- jedan

Jeno- jedno

K

Kaen- kažem

L

Lancun- plahta

M

Manit- pojest

Metit- staviti

Mijur- mjehur

N

Naprtit- staviti teret na sebe

Naš- znaš

Našišan se- najedem se

Ni zere- nimalo

Nike- neke

O

Odat- hodat

Ode- ovdje

Oš- hoćeš

P

Ponistra- prozor

Posvećanice- sirnice

Probužati- probušiti

R

Remeta- zvonar u crkvi

S

Spratiti blago- odvesti životinje s ispaše kući

Š

Ševerini- šibice/žigice

Škure- roletne

Šporkica- nečistoća

Šterika- svijeća

Šufit- tavan

T

Tizi- tih

U

Ujdu- ugrizu

V

Vako- ovako

Variti- kuhati

7. Zaključak

Usmena književnost predstavlja najstariji oblik književnosti. Može se reći da je stara koliko i čovjek. Prenošenje priča s koljena na koljeno je i djeci i starijima predstavljalo ono što danas predstavljaju televizija, mobitel i ostala tehnologija, a to je zabava i razonoda.

Sve ove priče su nama u današnje vrijeme neobične, nezamislive, neke čak i smiješne, ali dio su naše prošlosti, naše kulture, nas samih i kao takve ne smiju biti zaboravljene niti zanemarene. Upravo je to bit i zadatak usmene književnosti: očuvati našu nematerijalnu kulturnu baštinu. Na kolegiju Hrvatska usmena književnost naučila sam kako iz prošlosti možemo puno toga naučiti jer zrcali sadašnjost i budućnost zato zastanimo na tren, osvrnimo se i zapitajmo što je to bilo prije nas?

U ovom istraživačkom radu prikupila sam priče iz svog Cetinskog kraja zahvaljujući svojoj baki Peri Poljak i Josipu Delašu kojima sam zahvalna na trudu i strpljenju. Izabrala sam upravo njih za pripovjedače jer su cijeli svoj život proveli živeći u Cetinskoj krajini. Svjedočili su raznim promjenama u načinu života i običaja. Posebno sam zahvalna na prilici koju sam imala slušajući ove priče jer i ja želim biti dio te stoljetne tradicije prenošenja običaja i naše baštine s koljena na koljeno. Važno je da svi shvatimo kako narod prestaje biti narod bez svoje baštine i kulture koje prenosi i čuva usmena književnost. Iako postoje udruge, manifestacije, muzeji, arhivi koji čuvaju tradiciju pa samim time i usmenu književnost to zasigurno nije dovoljno. Bez interesa mladih ljudi već za nekoliko desetljeća nestati će ova prilika koju sam i sama imala za slušati svoje pretke o pričama njihovih predaka. Nije isto slušati priče jedne bake ili djeda i čitati suhoparna slova na papiru. Zato je sve ovo što mi danas imamo priliku čuti pravo blago kojega ni sami nismo svjesni, a nerijetko se uzima zdravo za gotovo.

Nadam se da sam uspjela u svom cilju i da sam ovim radom dočarala život Cetinskog kraja u prošlosti, ali i barem malo probudila svijest o važnosti očuvanja usmene književnosti.

Izvori:

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Josip Delaš

Pera Poljak

Literatura

1. Asturić, Marina, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica 25, Split, 2018., str. 97-117.
2. Bošković Stulli, Maja, Zečević Divna, *Usmena i pučka književnost*, knj.1. u *Povijest hrvatske književnosti*, Mladost, Zagreb. 1978.
3. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5-26.
4. Braica, Silvio, *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
5. Dragić, Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 235.-252.
6. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Croatica et Slavica Iadertina, 15 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2019., str. 275-329.
7. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25. Matica hrvatska; FPMOZ. Mostar, 2018. 132-151.
8. Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018. 189-230.
9. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

10. Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., 655-688.
11. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
12. Dragić, Marko. *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016. 67-87.
13. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.
14. Dragić, Marko, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split, 2006.
15. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
16. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
17. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 399-435.
18. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
19. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius, 3 (3), Filozofski fakultet u Splitu, 2010., str. 123-174.
20. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
21. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Leksik hrvatske usmene književnosti*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, br. 5, Matica hrvatska, Mostar, 2008., 89-112.
22. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*. Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4). Split, 2010. 467-488.
23. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo. 2005.

24. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
25. Kelava, Josipa. *Mitske predaje posušškoga kraja*, Bosna franciscana, 48. Sarajevo: Franjevačka teologija, Sarajevo 2018. 279-294.
26. Kelava, Josipa. *Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018. 157-171.
27. Kelava, Josipa. *Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja*, Motrišta, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2016. 62-72.
28. Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, Bosna Franciscana 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
29. Marinović, Ivana, *Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja*, Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017. 293.-316.
30. Milićević, Josip *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., Zagreb, 1967. 472-498.
31. Širić, Josipa. 2014. *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.
32. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica »Gospa Sinjska«knjiga br. 6, Sinj 2000.

USMENOKNJIŽEVNA I CRKVENOPUČKA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU U CETINSKOM KRAJU

Sažetak

Ovim istraživačkim radom prikazani su običaji prilikom blagdana, različite predaje i nekadašnja svakodnevnica stanovnika Cetinskog kraja. Kroz intervju dvoje starijih stanovnika, koji su čitav svoj život proveli na tom području, zapisane su zanimljive pripovijesti kojih su se prisjetili iz svog života i života svojih predaka. Preko molitvi za svako doba dana i godine te običaja za blagdane kao što su sv. Barbara, sv. Nikola, sv. Lucija, Materice, Očiči, Mladinci, Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije, Božić, Uskrs i drugih vidljiva je velika religioznost katoličkog puka ovoga kraja koji je svoju vjeru i običaje uspio sačuvati kroz desetljeća i stoljeća. O očuvanosti običaja možemo i sami posvjedočiti jer se mnogi običaji izvode i danas: primjerice običaji za blagdane Božića i Uskrsa. Isto tako, saznajemo kako se nekada živjelo, veselilo, vjenčavalo, pokapalo mrtve. Ljudi ovog kraja su mnogo vremena provodili u raznoraznim druženjima i okupljanjima pa su se tako prenosile usmene predaje o vilama, vješticama, duhovima i ostalim nadnaravnim bićima. U ovom radu su posebno opisane demonološke i mitske predaje. Još jedna od specifičnosti Cetinskoga kraja je i blagdan Velike Gospe koji nosi veliku povijesnu i vjersku važnost ne samo za ovaj kraj, nego i cijelu Hrvatsku.

Ključne riječi: Cetinski kraj, blagdani, običaji, demonološke i mitske predaje, Velika Gospa.

ORAL-LITERARY AND RELIGIOUS-FOLK HERITAGE OF CETINA REGION IN ETHNOLOGICAL CONTEXT

Abstract

The aim of this research paper is to display the holiday traditions, various customs and former everyday life of the Cetina region inhabitants. Through the interviews of two elder inhabitants who have lived there for the entire lifetime, interesting narratives have been inscribed from their lives and the lives of their ancestors. Great religiosity of the inhabitants of Cetina region has been preserved through centuries which can be noticed through their everyday prayers, as well as those conducted for religious holidays, such as St Barbara, St Nicolas Day, St Lucia, Materice, Očiči, Mladinci, the Immaculate Conception of Mary, Christmas, Easter, etc. The majority of these customs have been preserved to this day, such as those performed for two greatest Christian holidays – Christmas and Easter. The paper also gives insight into lives, marriage and burial rituals of the inhabitants of this region. During their gatherings, folktales about fairies, witches, ghosts and other beings have been passed by oral transmission. Furthermore, the emphasis is placed on demonological and mythical narratives. Finally, the Christian feast day of the Assumption of Mary represents huge historical and religious importance, not just for this region, but for the whole country.

Key words: Cetina region, holidays, customs, demonological and mythical narratives, the Assumption of Mary

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MARTA POLJAK, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI I PEDAGOGIJE, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16.9.2020.

Potpis Marta Poljak

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Marta Poljak
Naslov rada: Usmemoknjiževna i crkvenopučka baština u etnološkom kontekstu u Cetinskom kraju
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Filologija
Vrsta rada: Završni rad

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr. sc. Nikola Sumara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

prof. dr. sc. Marko Dragić, prof. dr. sc. Boris Škvorc, dr. sc. Nikola Sumara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 16. rujna 2020.

Potpis studenta/studentice: Poljak